

BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK DİN ve YENİ MEDYA

Nur ÖZDEMİR¹

Makale Bilgisi

DOI: 10.35379/cusosbil.1321711

Makale Geçmişi:

Geliş 02.07.2023

Kabul 25.10.2023

Anahtar Kelimeler:

Din,

Sosyal Kontrol,

Yeni Medya.

ÖZ

Sosyal kontrol, bireylerin sosyal değerlere uygun biçimde davranmasını sağlayarak sosyal değerlerin ve normların gelecek nesillere aktarılmasını ve zamanın şartlarına uygun olarak yeniden üretilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Geçmişten günümüze bakıldığında zaman din toplumların en önemli sosyal kontrol araçlarından birisi olmuştur. Din, toplum vastasıyla bireyleri kontrol etmektedir. Bu sayede dinin en önemli işlevi olan sosyal kontrol gerçekleştirilmiş olur. Günümüze gelindiğinde ise dinin yanı sıra yeni medya da önemli sosyal kontrol araçlarından birisi haline gelmiştir. Din ve yeni medya günümüz toplumların da önemini koruyan sosyal kontrol araçları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle dinin mahrem olarak nitelendirdiği konularda yeni medya araçlarında paylaşımlar yapılması sosyal kontrolün din ve yeni medya bağlamında ele alınması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda yeni medya ile yeniden üretime tabi tutulan hayatımıza yansımaları ele alınırken dindarlık anlayışının ve mahremiyet algısının değişime uğradığı görülmektedir. Literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen bu çalışmanın kapsamı, sosyal kontrolde baskın rol oynayan yeni medya ve dinin gündelik yaşamımız üzerindeki etkilerini izah etmektir.

RELIGION AND NEW MEDIA AS A TOOL OF SOCIAL CONTROL

Article Info

DOI: 10.35379/cusosbil.1321711

Article History:

Received 02.07.2023

Accepted 25.10.2023

Keywords:

Religion,

Social Control,

New Media.

ABSTRACT

Social control is a mechanism that ensures that social values and norms that social values and norms the transmission and reproduction of accordance with the conditions of the time by guiding individuals to conform to these values. From past to present, religion has been one of the most important social control tools of societies. Religion controls individuals through society. In this way, social control, which is the most important function of religion, is achieved. Nowadays, new media has also emerged the important social control tool alongside religion. Religion and new media appear as social control tools that remain important in today's societies. Sharing in new media tools, especially on topics that religion defines as private, reveals that social control should be handled in the context of religion and new media. In this context, it is seen that the understanding of religiosity and the perception of privacy have changed while considering its reflections on our lives that are reproduced with new media. The scope of this study, which is carried out in the form of a literature review, is to explain the effects of new media and religion, which play a dominant role in social control, on our daily lives.

¹ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, nurrozdemiir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0285-8222

Alıntılanmak için/Cite as: Özdemir, N. (2023), Bir sosyal kontrol aracı olarak din ve yeni medya. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32 (3), 42-50

GİRİŞ

19. yüzyılda sosyolojiye kazandırılan sosyal kontrol kavramı, günümüze kadar farklı bakış açılarına sahip düşünürlerin çalışmaları sayesinde önemli bir literatüre sahip olmuştur. Sosyal kontrol, toplumsal düzenin, sosyal değerlerin ve normların korunması için geliştirilen mekanizmadır. Diğer bir deyişle sosyal kontrol toplumda yer edinmiş normların ve değerlerin bireyler tarafından içselleştirilmesiyle kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Fakat bu aktarım toplumların yaşadıkları değişimlere göre yeniden üretime tabi olabilir. Sosyal kontrolü sağlayan en önemli kurumlardan birisi dindir. Din toplumların en güçlü kurumlarından birisi olarak sosyal kontrol üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bireyler özellikle birincil sosyalizasyon sürecinde hem dinin hem de toplumun normlarını, değerlerini, tavır ve tutumlarını içselleştirmektedir.

Yeni medya kullanımının artmasıyla birlikte sosyal kontrol araçlarına bir yenisi daha eklenmiştir. Yeni medyanın toplum üzerindeki etkisinin artmasıyla birlikte bazı değer, örf, adet ve normlar yeniden üretime uğramıştır. Anlaşılacağı gibi yeni medya kendisinden önce toplumda sosyal kontrol aracı olarak görev yapan norm, grup veya kurumların yeniden üretilmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde gelişen teknolojiyle birlikte yeni medya vasıtasıyla dinin toplum üzerindeki kontrol görevinde değişimler yaşanmıştır.

Bu çalışma, sosyal kontrol mekanizması olarak tanımlanan makro ölçekli din kurumu ve toplumsal yaşamda etkileri büyük olan yeni medya üzerine dikkat çekmek için tasarlanmıştır. Bu noktaya dikkat çekerken dinin inananlardan beklediği tavır ve tutumların sanal ortamda yaşadığı dönüşümler örnekler çerçevesinde ele alınacaktır. Ağlar ile kuşatılan dünyamızda değerlerin, normların, düşüncelerin akış üzerinde aktarımları hızlanmıştır. Bu bağlamda ağlar ve küreselleşmeyle birlikte sosyal kontrol araçlarının sanal ortamlarda etkisinin kalmadığı ifade edilmektedir.

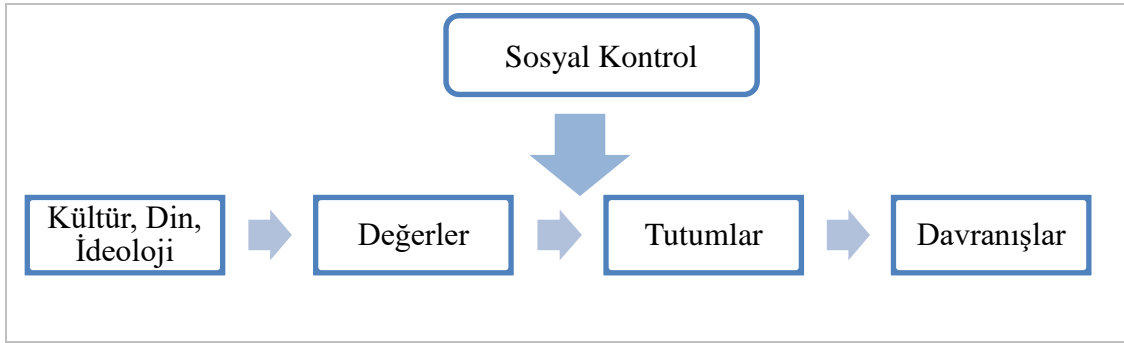
Bir Kavram Olarak ‘Sosyal Kontrol’

Edward Alsworth Ross tarafından 1896 tarihinde ‘Sosyal Kontrol’ başlıklı makale yayınlanmıştır. Ross’a göre (1896, s. 519) sosyal kontrol, bireyin amaçları ve eylemleri üzerinde grup adına uygulanan üstünlüğü ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal kontrol toplum adına bireylerin sosyal hayatın normatif yönüne katkıda bulunması ve düzenlemesiyle birlikte bireyler üzerine kurulan bir hakimiyettir. Kendall’a göre (2011, s. 168) sosyal kontrol “sosyal grupların normlara, kurallara ve yasalara uyumasını teşvik etmek ve sapkınlığı caydırmak için geliştirdikleri sistematik uygulamaları ifade eder”. Sosyal kontrol, informel ve formel biçimleriyle gündelik yaşamımızda ilişkilerimizi şekillendiren ve normlardan uzaklaşıldığında oluşan sapmaları, çeşitli ödül ve birtakım yaptırımlarla önleyen ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışan mekanizmadır. “Sosyal değerleri korumak amacıyla, bir grup ya da kurumun üyelerinin toplumun örf, adet, gelenek ve benzeri değerlerine uygun biçimde davranmalarını sağlayan önlemlerin tümüne sosyal kontrol denir” (Yazıcı, 2013, s. 219). Kontrol kelimesinin kavram olarak da insanlar üzerinde kalıcı bir etkisi vardır. Black’e göre (1992, s. 39), sosyal kontrol insanların sapkın davranışlarını tanımlar. Sosyal kontrol bir davranışın sapma olarak tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. Sapkınlık norm ihlali olarak ifade edilebilir. Horwitz’e göre (1990, s. 9) sosyal kontrol, sapkın davranışları tanımlayan, bunlara yanıt veren ve kontrol eden amaçsal eylemlerle sınırlıdır. Geniş kullanımına aksine, normatif kavram sosyal kontrolü, sosyal düzene katkıda bulunan tüm süreçlerle değil, sapkın davranışlara yanıt vermeye yönelik kasıtlı çabalarla özdeşleştirir. Dar kullanımına aksine, yalnızca zorlayıcı olanlardan ziyade normatif ihlallere yönelik her türlü kasıtlı tepkiyi kapsar. Kontrol altında olmak insanın doğduğu andan ölümüne kadar geçen sürecin vazgeçilmez bir parçasıdır. Kontrol çoğu zaman kendini hissettirmese de yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Sosyal kontrolün en büyük göstergesi din ve geleneklerdir.

Sosyal kontrol toplumun üyeleri tarafından uzun yıllar boyunca zamanın şartlarına göre kendisini yeniden üreten bir mekanizma oluşturur. Bu mekanizma toplumsal düzeni sağlamaya çalışırken en büyük yardımı toplumun değerlerinden almaktadır. Sosyal kontrol sayesinde sosyal sistemin işleyişi ve istikrarı sağlanır. “Sosyal kontrol toplum üyelerinin, diğerlerince beklenen tarz ve şekilde hareket etmelerini sağlayan ve böylece başkalarının ne tarzda hareket edeceklerini tahmin edebilmemizi temin eden mekanizmalardır. Sosyal kontrol, toplumun düzenini korunmasını sağlayan metotlardır ve sosyal düzenin istikrarının ve düzenini sağlamaktadır.” (Dönmezer, 1994, s. 262). Sosyal kontrol, bireylere zorla kabul ettirilmez yani bireye dayatılmaz. Bireyin topluma ilk dahil olduğu andan itibaren sosyalizasyon sürecinde birey yaşayarak, deneyimleyerek ve gözlemleyerek sosyal kontrole maruz kalır. “Toplumsallaşma sürecinde onay almış davranışlar toplumda çoğalır. Birey, toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği sosyal değerleri ışığında kendini denetim altına alır.” (Aytaç, 2002, s. 177). Sosyalizasyon sayesinde birey norm ve değerlere karşı nasıl davranması gerektiğini bilir ve bunlardan saptığı zaman rahatsızlık hisseder. Sosyal değerler, bireyler tarafından içselleştirilmesiyle birlikte normlarda sapma kontrol altına alınarak sosyal kontrol mekanizması istikrarlı bir şekilde çalışmaktadır. Cezalar, ödüller, mahalle baskısı, dedikodu vb.

insan eylemlerini yönetmekte ve kontrol etmektedir. Black'e göre (1984, s. 7) sosyal kontrol biçimi, bir kişi veya grubun şikayetini dile getirdiği bir mekanizmadır. Bir mahkeme, yüz yüze bir tartışma, kamusal bir protesto veya bir şiddet eylemi gibi normatif bir iş yürütme biçimidir.

Literatürde çeşitli sosyal kontrol sınıflandırmaları bulunmaktadır. Fichter'in sosyal kontrol sınıflandırması şu şekildedir: Olumlu olumsuz kontrol, resmi gayri resmi kontrol, grup ve kuramsal kontrol (Fichter, 2016, s. 208). Grup kontrolü, kontrol eden ve edilen üzerinden bilinçli ve örgütlü olarak kontrol sağlamasıdır. "Olumlu kontrol, ikna etme ve ödül gibi davranışları içerirken olumsuz kontrol ise, tehdit, emir ve zorlama gibi tutumları içermektedir. Resmi kontrol, sosyal uyumluluk için resmi olarak tasarlanmış ve kurumsallaşmıştır. Gayri resmi sosyal kontrol, "herkesin bildiği" tür davranışları uygulamak için kullanılır. Kuramsal kontrol, kişinin kültürün alıştırdığı davranışlara sorgulamadan uymasını ifade eder" (Fichter, 2016, s. 209-210). Black'e göre (1976) resmi sosyal kontrolün, kontrolün hukukun varlığına dayandığı ya da hukuk tarafından bilgilendirilmesi ile ilgili olduğunu öne sürmektedir. Diğer her türlü kontrol faaliyeti ise gayri resmi olarak tanımlanabilir. Bireyler kurumsal kontrolün sonucunda normları içselleştirmektedir. Bu sayede sapma ve suç değerler ve normlar ile kontrol edilerek toplumun onayladığı davranışlar pratiğe dökülmektedir.

Şekil 1. Sosyal Kontrol

Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Din

Etimolojik bakımdan 'din' kelimesinin Arapça, İbranice ve Farsça farklı üç anlamı bulunmaktadır. Arapçada din, "örf, adet ve huy" anlamına gelirken İbranicede din, "mülk, hüküm, ceza ve ödül" gibi anlamlara gelmektedir. Farsçada ise din, "inanma ve adet" anlamına kullanılmaktadır. Din kelimesin toplumdan topluma farklı anlamlar içermesi genel tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Buna rağmen toplumlar dini tanımlarken genel olarak ilahi ve toplumsal boyuta vurgu yapmaktadırlar. Durkheim'a göre (2005) din, inançlar ve ameller çerçevesinde inananları bir araya getiren bir sistemdir. Marshall'a göre (2014, s. 156) din, "kutsal fikrine dayalı olan ve müminleri bir sosyo-dinsel topluluk içinde birleştiren bir inançlar, sembolik pratikler kümesidir". Abuzar'a göre (2011, s. 144) din, "geniş anlamda, yaşam biçimi; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünüdür". Dolayısıyla geçmişten günümüze toplumlar üzerinde dinin gündelik yaşamın işleyişinde ve düzeninde oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır.

Din, toplumların en önemli sosyal enstrümanlarından birisidir. Dolayısıyla dinin etkili olduğu toplumlarda sosyalleşmenin dinden bağımsız olduğunu düşünmek imkansızdır. Kısacası din sosyalleşmeyi şekillendirdiği için toplumların en önemli sosyal kontrol aracı olarak görev yapmaktadır. Bu nedenle dini, toplumu düzenleyen ve bütünleştiren bir norm sistemi olarak da tanımlayabiliriz. Bireyler dinin norm ve değerlerinden saptıkları zaman günah işledikleri düşüncesiyle kontrol altında tutulmaktadır. Örneğin "Kur'an, doktriner öğretisine ilaveten, Müslümanların toplum hayatına ilişkin ibadetle ilgili veya hukukî-sosyal hükümleri de ihtivâ eder" (Watt, 2000, s. 184). İslam'da bireylerin gündelik yaşamlarında nasıl davranışlar sergileyecekleri Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber, hadisler, dini kıssalar vasıtasıyla insanlara aktarılmaktadır. Nitekim örnek olarak Kuran-ı Kerim'de başkalarının hanelerine girerken nasıl davranılması gerektiği şu şekilde anlatılmaktadır:

"Ey iman edenler! Kendinizi tanıtp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız. Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size "(Kabul edemiyoruz,) dönün" denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir. İçinde kimsenin oturmadığı ve kendinize ait eşya bulunan evlere girmenizde sizin için bir sakınca yoktur. Allah açıkladığımızı da bilir, gizlediğinizi de" (Nur 24/ 27-29).

Nur suresinde hane sahibi bireylerin mahremiyeti korunmak istenmekte ve bu nedenle ziyaretçinin ev sahibinden izin almadan eve girmemesi gerektiği belirtilmektedir. Din, bireylerin başkalarının mahremiyetine özen göstermesi gerektiğini ve özel alanlarının başkaları tarafından istismar edilmemesi gerektiğini ayetler ve peygamberlerin hayatlarıyla müminlere aktarmaktadır. “Mahremiyet alanının topluma, zamana ve bireysel özelliklere göre farklılıkları olsa da ortak hususları da bulunmaktadır. Beden, cinsellik, aile, romantik ilişkiler, ev hali vb. mahrem alan olarak kabul edilmektedir” (Budak, 2018, s. 151). Mahremiyet kavramı, dinin ve bireylerin farklı algılamaları ve dönemin konjonktürü göz önüne alınarak bakıldığında izah edilmesi zor olan bir kavramdır.

Dinin toplumlar üzerinde oldukça etkili olması sosyologları din konusunda çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Sosyolojide önemli din çalışmaları bulunan Durkheim’a göre (2005, s. 67) din; kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar kendilerine inanan insanları cemaat olarak bir araya getirir. Durkheim dini; sosyal düzeni, bütünleşmeyi ve kontrolü sağladığından dolayı toplumu oluşturan temel unsurlardan biri olarak görmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi Durkheim dinin, toplumlar üzerinde fonksiyonunun sosyal kontrol aracı olarak toplumu bütünleştirdiğini düşünmektedir. Sosyolojinin ana paradigmalarda biri olan ve Durkheim’ın çizgisinden devam eden yapısal işlevselcilik kuramının kurucularından Parsons dinin sosyal sistemin dengesinin korunmasında ve toplumun devamlılığı için önemli rol üstlendiğini düşünmektedir. Parsons, dinin kültürü ve sosyal değerleri belirleyerek kurumsallaştığını ve bu sayede bireylerin sosyalleşme aracılığıyla değerleri içselleştirerek sosyal düzenin sağlandığını öngörür (Duran, 2023, s.17). Bir sosyal kontrol aracı olarak din sosyal düzenin ve istikrarın sağlanmasında yardımcı olmaktadır.

Modern toplumlarda semavi dinlerin yanı sıra spiritüel arayışlar vasıtasıyla da toplum içerisinde bireyin nasıl hareket etmesi gerektiği aktarılmaktadır. Bireyler yeniden üretime ve değişime açık olduklarından dolayı sonsuz bir sosyalleşme sürecine de açıktırlar. Bu nedenle değişime uğrayan tavır ve davranışlarda dinin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Toplumlar için önemli olan evlilik, helal kazanç ve adalet gibi çeşitli konular dinin meşrulaştırmasıyla birlikte toplumsal kontrolde güç kazanmıştır. Gündelik yaşamda çokça duyduğumuz ‘helal’, ‘kul hakkı’, ‘ilahi adalet’, ‘Allah görüyor’, ‘Allah’tan kork’ ve ‘Allah korkusu’ gibi söylemler yaşanan olaylara karşı tutumlarımızı kontrol etmemize yardımcı olmaktadır.

Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Yeni Medya

Yeni medya, sıklıkla karşımıza çıkan ama sınırları tam anlamıyla belirlenmemiş kavramlardan birisidir. Yeni medya bilgisayar, internet, küresel yayın yapan uydu kanalları ve sosyal medya gibi pek çok iletişim teknolojisini bir araya getirmektedir. Giddens’a göre (2016, s. 1105) yeni medya; mobil ve akıllı telefonlar, internet, dijital televizyon, radyo ve video oyunlarının içinde yer aldığı dijital teknoloji ve dijitalleşme üzerine kurulan medya türleridir.

Yeni medyanın dünya genelinde yaygınlaşması ve dünyanın ağlar ile kuşatılmasını ifade etmek için Manuel Castells “ağ toplumu” kavramını kullanmıştır. Manuel Castells’e göre (2004, s. 3) ağ toplumu, sosyal yapısı mikro-elektronik temelli bilgi ve iletişim teknolojiler tarafından desteklenerek meydana gelen bir toplumu ifade etmektedir. Jan Van Dijk’e göre (2016) ağ toplumunu, toplumun her kesiminden bireylerin ve grupların yaşam tarzını ağlar üzerinden belirlediği modern toplum türü olarak tanımlanmaktadır. Dünya Çapında Ağ (World Wide Web yani WWW) ile kuşatılan toplumların yapılarında değişiklikler gözlemlenmektedir. World Wide Web yaklaşık her on yılda bir yeniden üretilen Web tabanlarıyla kullanıcılarına yeni hizmetler sunmaktadır. Günümüzde tanımlanmış Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 ve Web 4.0 web tabanları Castells ve Dijk’in bahsettiği ağ toplumu kavramının anlaşılmasını daha da kolaylaştırmaktadır.

Yeni medyanın bir parçası olan sosyal ağlar; bloglar, alışveriş siteleri, sanal oyunlar, anlık mesajlaşma uygulamaları, dijital müzik, dizi ve film izleme platformları vb. ağları kullanıcıya sunmaktadır. Yeni medya üreticileri sosyal ağlar vasıtasıyla oluşturdukları içeriklerle insanlara faydalı olmanın yanı sıra eğlendirme, bilgilendirme veya yanlış bilgilendirme gibi birçok yöntemlerle toplumu kontrol altında tutmaktadır. Anlaşılacağı gibi yeni medya içerdiği her türlü içerikle insanlara hitap ederken bireyler kendi istek ve arzularına göre düşünerek ya da düşünmeyerek gördüklerini kabul etme ya da etmeme konusunda özgürdürler.

Yeni medya, kullanıcılara dünyanın herhangi bir yerindeki bilgiye anında ulaşma imkânı sağladığından dolayı toplumsal ilişkileri ve kültürel hareketleri yoğunlaştıran kıvrımlar olarak görülebilir (Maigret, 2021, s. 331). Bu bağlamda bir toplumun kültürel özelliklerine dair yeni medya vasıtasıyla öğrenilen bilgiler dünyanın herhangi bir yerinde başka kültürlerin bakış açılarıyla yorumlanarak yeniden üretime tabi tutulabilir. Dolayısıyla günümüzde küreselleşme ve teknoloji ile insanların her türlü bilgiye hızlı ulaşmaları toplumlar arasındaki etkileşimi

hızlandırmış ve farklı toplumların sosyal olaylara karşı sergiledikleri tavır ve tutumları gözlemleyebilme imkânı elde edilmiştir. Toplumların yaşadığı değişimlerden din ve dine olan bakış açısı da payına düşeni almıştır.

Yeni medya sayesinde insanlar hem semavi hem de beşeri dinler hakkında her türlü dini bilgiye ulaşma imkânı elde etmişlerdir. Bu durumun avantajları olsa da kimileri için yeni medyada izledikleri ve okudukları her bilgiyi sorgulamadan kabul etmeleri dini bilgilerin yanlış aktarılmasına neden olmaktadır. Diğer yandan dinlerin normlarıyla şekillenen mahremiyet ve cinsellik konularında yaşanan değişimler ve bu değişimlerin radikal bir şekilde gün geçtikçe daha da artmasında yeni medyanın etkisi kabul edilmelidir. Nitekim yeni medyanın içinde barındırdığı sosyal medya ağları Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, Tiktok vb. mahremiyet algısını zedeleyecek paylaşımları kamusal alana açmasının yanı sıra Mubi, Blue TV, Netflix, AmazonPrime, GAİN, Exxen, Disney + gibi dijital dizi ve film izleme platformları vasıtasıyla toplumun anormal olarak tanımladığı suç ve sapmalar daha fazla görünür bir hal almıştır. Yeni medya ile özel ve kamusal alan sınırlarının iç içe geçtiği günümüz toplumlarında dinin sosyal kontrol aracı olarak geliştirdiği norm ve değerlerin derin yaralar aldığı görülmektedir.

Yeni medya sayesinde artan dijital yakınsaklık toplumların tavır, tutum ve davranışlarının hızla değişime uğramasına da yol açmıştır. Yeni medya vasıtasıyla hızla yayılan popüler kültür, bireyleri tüketmeye, eğlenceye ve zevke yönlendirerek bireylerin sanal dünya içerisinde gerçeklik algılarını kaybetmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumlar norm ve değerlerini göz ardı etmekte veya yeniden üretime tabi tutmaktadır. Anlaşılabileceği üzere yeni medyanın kullanımının artmasıyla birlikte sosyal kontrol araçlarına bir yenisi daha eklenmiş ve yeni medya sosyal yaşamın en ücra köşelerine kadar sızarak toplumların değer, örf, adet ve normal olarak kabul ettiği ne varsa değişimine ve farklı yorumlanmasına yol açmıştır. Yaşanan bu dönüşümlerden din ve dini yaşamda da önemli farklılaşmalar meydana gelmiştir. Özellikle dini yaşamdaki dönüşümler denildiğinde karşımıza mahremiyet kavramı çıkmaktadır. Dini ve kültürel olarak mahremiyet bireylerin özeli olarak tanımlanırken yeni medya mahremiyeti özel alandan çıkarmış ve kamusal alanda görünürlüğünü artırmıştır. Kısacası mahremiyet kavramı, sosyal medya ile şeffaflaşmış ve görünür hale gelmiştir. Diğer yandan sosyal kontrol aracı olarak yeni medya, dijital iletişim teknolojilerinde söz hakkı bulunan siyasi, ekonomik ve kültürel iktidar tarafından özel ve kamusal alan ayırımının ihlal edilmesine ve bireylerin daha kolay kontrol edilmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak enformasyon ve iletişim teknolojilerinin 20. yüzyılın son çeyreğinde gelişmesiyle birlikte internet ve internete bağlı bilgisayarların yardımıyla yeni iletişim araçları hızla dünyaya yayılmıştır. İnternet ağlarının ve bilgisayarların kişiselleşmesiyle ağa bağlı olan toplumlar iletişim, kültür, ekonomi ve eğitim gibi birçok alanda değişimler yaşanmaya başlamışlardır. Castells'e göre iletişim alanındaki temel değişim, kitlesel özileşimdir. Özileşim internet ağlarının dijital iletişim platformları olarak kullanımının yaygınlaşmasıdır. "Kitlesel bir iletişimdir, çünkü birçok kişiden birçok kişiye iletilen, çok sayıda kişiye ulaşma ve dijital haldeki bilgiyi yakın çevreye ya da dünyaya aktaran sonsuz ağlara bağlanma ihtimali olan mesaj işler. Özileşimdir çünkü mesajın üretimine gönderici özerk karar verir, alıcının belirlenmesi kendisi tarafından yönetilir ve mesajların iletişim ağlarından alınması özseçime dayanır" (Castells, 2013, s. 21). Yeni medya bireylere kolektivitelerin oluşturduğu sosyal kontrolden sıyrılma imkânı sağlayarak sanal alemde istedikleri gibi özgürce hareket edebilecekleri istedikleri tavır ve tutumları sergileyebilecekleri sanal kişilikler ve sanal mekânlar sunmaktadır.

Yeni Medya ve Dinin Sosyal Kontrol Üzerindeki Etkisi

Teknolojinin ve özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte toplumsal ilişkiler ve toplumsal denetim farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması 2022 verilerine göre, en fazla kullanılan sosyal medya uygulamaları %82,0 WhatsApp, %67,2 YouTube ve %57,6 Instagram şeklindedir. Cinsiyete göre incelendiğinde erkeklerin en fazla %85,9 WhatsApp, %70,8 YouTube ve %61,5 Facebook kullanırken kadınların ise, %78,1 WhatsApp, %63,7 YouTube ve %55,9 Instagram kullandıkları görülmüştür" (TÜİK, 2022).

Sosyal medya kapsayıcı (şemsiye) bir kavram olarak toplum tabanlı, etkileşim, içerik paylaşımı ve iş birliği amaçlı kanalların tümü olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2019, s. 224). Dijitalleşmeyle birlikte dünya genelini kuşatan "internet ağı" yardımıyla insanlar enformasyona hızlı bir şekilde ulaşmaya başlamışlardır. Özellikle Web 2.0 ile gündelik yaşamımızın her saniyesinde bizimle olmaya başlayan internet teknolojisi kitle iletişim araçlarından farklı olarak yeni oluşan sanal ortamlarda bireyler takip ettikleri kişi, kuruluş ve diğer sayfaların paylaştıkları enformasyon ve dezenformasyon ile sıklıkla karşılaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra sosyal medya bireylere çeşitli platformlar aracılığı ile kolay ve anlık iletişim kurma imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla internetteki gelişmelere bağlı olarak sosyal medya, sanal cemaatlerin ve sanal örgütlerin enformasyon akışını sağlayan önemli bir araca dönüşmüştür (Akın, 2015, s. 122). Bu bağlamda yeni medya kullanımının artmasıyla birlikte zaman ve

mekân bariyerlerinin aşılması cemaatler ve dini cemaatler üzerinde çeşitli değişimlere yol açtığı görülmektedir. Yeni medya beraberinde sanal cemaatler ve sanal dini cemaatleri getirmiştir. Jan Van Dijk'e göre sanal cemaatler; zaman ve fiziksel ortamdaki bir araya gelmeleri mümkün olmayan kişilerin internet ortamında etkileşim kurdukları sosyal örgütlenmelerdir (Yaralıoğlu, 2020, s. 1443). Sanal dini cemaatler ise bireylerin aynı dini inanç ve pratikler bağlamından internet ortamında bir araya gelmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yeni medya hakkında farklı düşünceler olmasına rağmen, günümüzde yeni medya kullanımının artmasıyla sanal dini cemaatlerin sayısı da giderek artmaktadır.

Yeni medya bireylerin dini bilgiye ulaşmalarını hızlandırdığı gibi dinin geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak yeni medya beraberinde dini geniş kitlelere yayılmasını ve insanların farklı dini pratiklere kolay ulaşmasını sağlamış olsa da dinin toplum üzerinde kurduğu sosyal kontrol mekanizması rolünü değiştirmiştir. Diğer bir deyişle, sanal dini cemaatlerin fiziksel gruplara kıyasla bireyler üzerinde tam manasıyla kontrol oluşturmamaktadır. Her ne kadar bireyler yeni medya vasıtasıyla dini bilgilere hızlı ulaşsalar da bu durumun olumsuz tarafları da bulunmaktadır. "Dijital kültür tabanlı din ve dindarlık biçimlerinin bazı dini çevrelerde dinin bir kısım adap ve erkenini zedeleyebileceği endişesine yol açabileceğini belirtmek gerekir. Din ve dindarlıktaki dijitalleşmenin, bazı noktalarda dini daha kolay yaşanır hale getirebileceği kaçınılmaz bir gerçekliktir" (Haberli, 2019, s. 312). Yeni medya ile sanal dini cemaatler Instagram, Facebook, YouTube gibi sosyal medya kanalları vasıtasıyla sayfalarını takip eden takipçilerine hem gerçek hem de gerçek olmayan bilgiler vermektedir. Azimli ve Coşkun İstanbul'daki 4 cemaatten 40 kişi ile yaptıkları derinlemesine mülakat sonucunda kaleme aldıkları "*Sosyal Kontrol ve Din: Dinin Dindar Bireyler Üzerindeki Kontrol Gücü*" başlıklı makalelerinde katılımcılarına dinin yeni medya kullanımında nasıl kontrol sağladığını sormuşlardır. Katılımcılar yeni medyanın dinin kontrolünü olumsuz etkilediğini ifade ederlerken diğer yandan internet sayesinde dini bilgilere daha kolay ulaşılmasının dini sosyalizasyonu hızlanacağını ifade etmişlerdir (Azimli & Coşkun, 2023, s.11-12). Dolayısıyla yeni medya dini hem olumlu hem de olumsuz şekilde etkilemektedir.

Dinin mahremiyet algısı ile koruduğu özel alan yeni medya ile kamusal alanda sergilenmeye başlanmıştır. Bu durum toplumda özel ve kamusal alan karmaşası oluşturduğu ve bireylerin kamusal alanı kendi özel alanları gibi kullandıkları görülmektedir. Diğer yandan dinin toplum üzerinde kontrol sağlamasına yardımcı olan evliliğin günümüzde yeni medya üzerinden hızla tüketilebilir bir nesne haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bireyler yeni medya vasıtasıyla sadece nesnelere değil duygularını da hızlı tüketmeye başlamıştır. Dolayısıyla dini değerler için ideal olan insani ilişkiler ve evlilikler bu durumdan payına düşeni almıştır. İnternet ilişkilerinde (siber-ilişki) çiftlerin nadiren buluşması, anonim ve maliyetinin az olması evlilik dışı ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır (Tüzer, 2011, s. 101). Özellikle sohbet gruplarında, anında mesajlaşma uygulamaları ve özellikle Facebook, Instagram, Twitter vb. sosyal medya platformları üzerinden bireylerin kolay iletişim kurabilmeleri siber aldatmayı, siber flörtü, siber seksi, siber suçları ve siber ilişkileri yaygınlaştırmıştır. "Normal hayatta insanların aldatma ortamı sosyal medya ortamında olduğu kadar kolay olmadığı için önceki yıllara göre sanal âlemde başlayan ilişkilerin gerçek hayata yansımalarıyla aldatma oranlarında artış yaşanmıştır" (Güleç, 2018, s. 119). Diğer yandan internet üzerinden kurulan ilişkilerin bireyler için avantajları kimliklerin gizlenmesi, yüz yüze iletişim kurmaktan daha hızlı olması ve maliyetinin az olması dikkat çekmektedir. Katılımcılarının %82'sinin sanal arkadaşlık sitesine üye olan "*Boş Zaman Sorunu ve Gençlerin Yeni Medya Kullanımı: Evlilik ve Sanal İlişkilerin İncelenmesi*" başlıklı yüksek lisans tezinde bireyler sanal arkadaşlık sitelerini kullanma sebepleri olarak: sohbet etmek, arkadaşlık, yüz yüze iletişim kurmaktan çekinmek ve sosyal çevresiyle iletişim kurmakta zorlanma olduğu belirtilmiştir (Koca, 2018, s. 92).

Bireyler yeni medya da sahip olduklarından daha iyisini gördüklerinde ona ulaşmak ve dinin günah üzerinden kurduğu kontrolü unutarak arzu ve zevklerinin peşinde koşmaktadırlar. Anlaşılacağı üzere dinin norm ve değerlerine uygun olmayan ve kontrol altına alınmak istenen davranışların çoğu diğer insanların fark etmediği gizli kimlikler, sahte hesaplar ve takma isimler sayesinde sanal dünyada etkisiz hale gelmektedir.

Yeni medyanın sağladığı anonim kimlikler sosyal normların etkisini azaltarak bireyin öz denetimini kontrol altında tutmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumun bir diğer örneği siber zorbalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Siber zorbalık; mağdur ve saldırganın yüz yüze temas kurmak yerine bilgi ve iletişim teknolojileriyle gerçekleştirilen saldırgan tutum ve davranışları içeren zorbalık türüdür (Erdur-Baker & Kavşut, 2007, s. 33). Diğer bir deyişle siber zorbalık, bireylerin yüz yüze söyleyemediği sözleri bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak anonim kimliklerle bir kişiyi tehdit etmek, taciz etmek ve dalga geçmek için kullanması olarak tanımlanabilir. Dünya genelinde siber zorbalığa uğrayan kişilerin yaşadıkları taciz ve zorbalık nedeniyle yaşamlarına son verdiklerine dair birçok örnek olay bulunmaktadır. 2018 yılında Avusturya'da Akubra şapka markasının yüzü olan 14 yaşındaki "Dolly" lakaplı Amy Everent'in uğradığı siber zorbalıklar nedeniyle hayatına son vermesi örnek teşkil

etmektedir (www.bbc.com, 2018). Dinin değer ve normlar yardımıyla bireyler üzerinde kurduğu sosyal kontrol yeni medyanın karanlık derinliklerinde etkisini kaybetmektedir.

Yeni medyanın bilinçli kullanılmadığı zaman çeşitli felakete yol açabileceği yukarıda ifade edilmiştir. Bir diğer felaket ise ailelerin ve öğretmenlerin çocukların video ve fotoğraflarını sosyal medya hesaplarından yayınlamalarıdır. Ebeveynlerin çocuklarının fotoğraf ya da videolarını paylaşmasının önemine ve mahremiyet ihlallerine dikkat çekmek için yabancı literatürde “Sharenting” kavramı kullanılmaktadır. Kavram Türkçeye “sosyal medya ebeveynliği” ve “paylaş anne-babalık” olarak çevrilmiş olsa da tam olarak kavramın aslını yansıtmamaktadır. Ebeveynler, çocuklarının sosyal medya platformlarında uzun süre akışta kaldıkları ve bu durumun çocukların psiko-sosyal, bilişsel, cinsel ve bedensel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebileceği gerçeğini ihmal etmektedir. Diğer yandan ahlak kurallarıyla örtüşmeyen paylaşımlar için sosyal medyanın kullanılması önemli hukuki, ahlaki ve etik ihlallere yol açmaktadır (Serin, 2019, s. 1006). Çocukların dijital ayak izlerinin artması siber zorbalık, pedofili ve siber pedofili risklerinin ihtimalini arttırmaktadır.

Küresel bir köy halini alan dünyamızda ebeveynler fark etmeseler de sosyal medya ağlarında paylaştıkları içerikler dünyanın herhangi bir yerinde farklı amaçlar için uzun süre dolaşımında kalmaktadır. Bu durum “dijital çocuk kaçırma” olarak adlandırılan, sosyal medyada paylaşılan fotoğraf ya da videoların izinsiz başka içeriklerde kullanıma ihtimalini arttırmaktadır (Esgin & Eken, 2020, s. 203). Avustralya hükümetinin e-güvenlik komisyonu pedofili sitelerinin paylaşımlarının %50’sinin sosyal medya ağlarından temin edildiğini belirtmektedir (Keith & Steinberg, 2017). Sosyal medyada yer alan bebek ve çocuk paylaşımlarının pedofili sitelerinde içerik olarak kullanıma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni medya her ne kadar yaşamımızı kolaylaştırmış ve yenilikler sunmuş olsa da kötü ve bilinçsiz kullanıldığı zaman büyük tehlikelere yol açabilecek güce sahiptir. Dinin norm ve değerler ile toplumlar üzerinde kurmaya çalıştığı sosyal kontrol, internetin anonim ve kimliksiz sanal ortamında etkisini kaybetmektedir.

SONUÇ

Sosyal kontrolün en temel işlevi çatışma ve kaos çıkarabilecek tavır ve tutumları dizginleyerek bireylerin dayanışma ortamı içerisinde huzurla yaşamasını kolaylaştırmaktır. Diğer bir deyişle, sosyal kontrol gündelik yaşamımızda ilişkilerimizi informal ve formel olarak düzenleyen ve norm ihlalinden oluşan sapmaları önlemeye çalışan bir mekanizmadır. En önemli sosyal kontrol araçlarından birisi olan din geçmişten günümüze toplum tarafından bireylerin tavır ve tutumlarını kontrol altına alarak sosyal düzenin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Fakat yeni medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte din kurumu sosyal kontrolü sağlayabilmek için teknolojiye ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Din, yüz yüze ilişkiler üzerinden aktarıldığı zaman kontrol işlevini daha fazla yerine getirme imkânı elde etmektedir. Fakat dijital din ve dindarlık biçimlerinde dinin bireyler üzerinde oluşturmaya çalıştığı sosyal kontrol görevi tam olarak yerine getirilememektedir. Nitekim dinin, yeni medyanın içeriklerinden dolayı toplum geneline kapsayan makro etkisini kaybetmeye başladığı düşüncesi yanlış olmayacaktır. Bu durumda toplumda yaşanan kaos ve çatışmaların din vasıtasıyla düzenlenmeye çalışıldığı zaman normların yeni medya üzerinden farklı yorumlanması, yaşanan karmaşa ortamını daha da alevlendirerek ötekileştirmeye neden olabilir. Yeni medyanın dinin sosyal kontrol rolü üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu gibi olumlu etkileri de bulunmaktadır. Özellikle güvenilir kaynakların kullanılmasıyla yapılan sosyal medya paylaşımları gençlere kolayca ulaşılmasını sağlayarak dini sosyalizasyon aracı olarak kullanılabilirliği belirtilmelidir.

Yeni medya enformasyona hızlı ulaşma konusunda hayatımıza kolaylık sağlamasına rağmen hayatımızı kötü yönde etkileyen yeniliklerde getirmiştir. Ağ toplumu ile yoğun dezenformasyon altında kalan bireyler gerçekliği tartışılmaya gerek duyulmadan kabul edilmiş ve normalleştirilmiş tavır, tutum ve bilgilerle kuşatılmıştır. Bireyler yeni medya sayesinde dinin norm ve değerlerine uygun olmayan günah olarak tanımladığı davranışların çoğunu diğer insanların fark etmediği gizli kimlikler, sahte hesaplar ve nickname sayesinde gerçek hayatta yapamadıklarını sanal dünyada yapabilmek imkânı elde etmişlerdir. Diğer bir deyişle, yeni medyanın bireylere sunduğu anonim kimlikler sosyal normların etkisini azaltarak gerçeklik algılarında sorunlar yaşamalarına ya da öz denetimlerini kontrol etmelerinde sorun oluşturabilir. Anonim kimliklerin kullanım kolaylığı ve internet teknolojilerinin hızla gelişmesiyle hayatımıza siber aldatma, siber flört, siber seks, siber zorbalık ve siber ilişkiler gibi yeni kavramlar girmiştir. Dolayısıyla yeni medya her ne kadar hayatımızı kolaylaştırırsa da doğru kullanılmadığı zaman din, aile, eğitim gibi kurumlar üzerinde oldukça zararları bulunmaktadır. Bu minvalde yeni medya kanallarında yayımlanan çocuk içeriklerinin, dini bilgilerin, fotoğrafların ve videoların uzmanlar tarafından kontrol edilmesi toplumun bütünselliği açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Abuzar, C. (2011). Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26), 143-153.
- Akın, M. H. (2015). *Toplumsallaşma sözlüğü*. Çizgi Kitapevi.
- Anar, S. (1983). Değerlerin sosyolojik açıdan incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 82, 8- 44.
- Aydın, A. (2019b). Sosyal medyanın, siyasal iletişim ve siyasal katılımı ilişkisinin örnek olaylar bağlamında değerlendirilmesi. F. Temel & A. T. Türkmenoğlu (Ed.), *Medya ve Siyaset* Çizgi Kitapevi.
- Azimli, E. & Coşkun, A. (2023). Sosyal kontrol ve din: dinin dindar bireyler üzerindeki kontrol gücü. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 9 (1), 1-16.
- BBC News Türkçe (2018), Avustralya'nın tanınan çocuk yüzü, internet zorbalığından intihar etti. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42638941> Erişim tarihi: 02.07.2023
- Black, D. (1976) *The behaviour of law*. Academic Press.
- Black, D. (1992). Social control of the self. *Virginia Review of Sociology* ,1, 39–49.
- Budak, H. (2018). Sosyal medya iletişimde mahremiyetin serüveni. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 146-170.
- Castells, M. (2004). *The network society: A cross-cultural perspective*. Edward Elgar Publishing.
- Castells, M. (2013). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür; ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. Beta Yayınları.
- Duran, B. (2023). Parsons sosyolojisinde sosyal düzen-din ilişkisi, *Katre International Human Studies Journal*, 8 (15), 1-18.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. Ataç Yayınları.
- Erdur-Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık, *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Esgin, Y. & Eken, İ. (2020). Sharenting bağlamında ebeveynlerin sosyal medya kullanımı ve çocukların mahremiyet hakları üzerine bir inceleme. Ş. Özdemir & G. D. Türk (Ed.), *Sosyal Medya Psikolojisi*. Nobel Yayıncılık.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji nedir*. Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2016). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Güleç, V. (2018). Aile ilişkilerinin sosyal medyayla birlikte çöküşü, *e-Journal of New Media*, 2 (2), 105-120. <https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2018.2/2.105-120>
- Haberli, M. (2019). Dijital çağda din ve dindarlığın dönüşümü, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 307-315.
- Horwitz, A. V. (1990). *The Logic of Social control*. Plenum Press.

- Keith, B. & Steinberg, S. (2017). Parental sharing on the internet: child privacy in the age of social media and the pediatrician's role. *Jama Pediatr*, 171(5), 413-414.
- Kendall, D. (2011). *Sociology in Our Times*, Wadsworth Publishing.
- Koca, D. (2018). *Boş zaman sorunu ve gençlerin yeni medya kullanımı: evlilik ve sanal ilişkilerin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kur'an-ı Kerim. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nur-suresi/2818/27-29-ayet-tefsiri>
- Maigret, E. (2021). *Medya ve iletişim sosyolojisi*. İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (2014). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ross, E. A. (1896). Social control, *The American Journal of Sociology*, 1 (5), 513-535.
- Serin, H. (2019). Sosyal medyada çocuk hakları ihlalleri: ebeveynler ve öğretmenler farkında mı?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 1005-1031. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.555107>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, (Ağustos 2022). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Tüzer V. (2011). İnternet, siberseks ve sadakatsizlik. psikiyatride güncel yaklaşımlar, *Current Approaches in Psychiatry*, 3(1), 100-116.
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu*. Epsilon Yayınları.
- Watt, W. M. (2000). *Kur'an'a giriş*. Ankara Okulu Yayınları.
- Yaralıoğlu, Y. (2020). "Yapı-fail" bağlamında ilişkisel din sosyolojisi paradigması ve sanal dini cemaatler, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 20 (2), 1429-1451. <https://doi.org/10.33415/daad.724324>
- Yazıcı, M. (2013). Değerler ve toplumsal yapıda sosyal değerlerin yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (1), 209-223. <https://doi.org/10.18069/fusbed.10221>